

TALABALARDA PEDAGOGIK MULOQOTNING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Karimova Nilufar Xudayberdiyevna

O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada talabalarning muloqotga kirisha olmasliklarining asosiy sababi, o‘zini-o‘zi ortiqcha yoki past baholashi tufayli o‘ziga va uni qurshab turgan odamlarga noto‘g‘ri munosabatlari hamda ularning oldini olish imkoniyatlariga oid fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik muloqot, ta’lim-tarbiya, mezzo, makro, mikro daraja.

Pedagogik muloqot – pedagogik tizimning ajralmas sifatidir. Bu o‘qituvchi va o‘quvchining ta’lim-tarbiya jarayonining professional muloqoti bo‘lib, unda ma’lumot almashinadi va o‘quvchilarga o‘quv tarbiyaviy ta’sir o‘tkaziladi. Bunda ikki yoqlama muloqot yuzaga kelishinming asosi sifatida o‘zaro hurmat va ishonch xizmat qiladi. Pedagog o‘quvchilar bilan muloqotga kirishish jarayonida ulardan hurmat kutadi. O‘quvchilar ham o‘qituvchidan hurmat va ishonchni talab etadilar. Bu pedagogik ta’sirning samarali yo‘li bo‘lib tajribali pedagogning bolaning o‘z-o‘zini hurmatlashga asoslangan holda munosabatlarni tashkil etadilar va shu orqali o‘zaro munosabatlarni amalga oshiradilar. Muloqotning o‘ziga xos 3 ta xususiyati mavjud: makro daraja-insonlar bilan muloqot qilish barcha odob-axloq normalariga suyangan holda amalga oshiriladi.

Mezzo daraja (o‘rta) – muloqot ma’lum mavzu bo‘yicha kechadi. Masalan, ma’lum mavzudan chekinmaslik.

Mikro daraja (kichik) – muloqotning shakllari savol-javob tarzida yuz beradi. Muloqotning turlari: shaxslararo, guruh, ommaviy-kommunikatsiya(radio, TV, ro‘znomalar) kabi turlari mavjud.

Pedagogik muloqotda ijodiylik quyidagilarga bog‘liq.

- o‘quvchilar bilan o‘zaro harakat qilish;
- birgalikda harakat qilish.

Bolaga ta’sir qilishda uning hulq atvorini boshqarish o‘zaro harakatning turli yo‘llarini qo‘llash.

O‘qituvchining o‘z-o‘zini boshqara olishi:

- O‘zaro munosabatlar jarayonidagi ijodiylik harakatini saqlay bilish.
- O‘qituvchi o‘quvchilar bilan ziddiyatlarga borsa qandaydir muommo tug’ilsa darxol hal qilishi lozim.

Pedagogik muloqotdagi o‘quvchi bolaning ko‘ziga qarab uning hayolida nima kechayotganini bilib olish kerak.

Ijodiylik o‘zaro munosabatlardan boshlanadi. Har bir pedagog o‘z tajribasidan, uslubidan kelib chiqib bolalar bilan muloqotda bo‘lishi nostandart usullarni izlab topishi kerak. Pedagogik ta’sir ham pedagogik muloqotdagi ijodiylik orqali amalga oshiriladi. Ijodiylikni amalga oshirish uchun quyidagilarga ahamiyat berish lozim:

- Bir necha o‘qituvchilarning darslarini kuzatish, unda o‘quvchilarning kayfiyatini o‘qituvchining bolalar bilan bo‘ladigan munosabatlarning o‘rganish;
- O‘qituvchining darsda qanday usullarni qo‘llashi, muloqotni qanday shakillantirish, uquv- tarbiyaviy muommolarni yechishni aniqlash;
- O‘zining muloqot texnologiyasini boshqa o‘quvchining texnologiyasiga taqqoslashi;
- Tajribali o‘quvchilarning tarbiyaviy soatlarida qatnashish orqali muloqot jarayonidagi o‘quvchilarning individual xususiyatlarini aniqlash;
- O‘zining darsidagi muhit bilan boshqa tajribali o‘quvchining darsidagi muhitning taqqoslash orqali hulosa chiqara olish.

Kasbiy pedagogik muloqot - murakkab hodisa. Shaxs kasbiy-pedagogik muloqot qilishdan avval o‘z oldiga bir necha vazifalarni qo‘yadi. Jumladan, muloqot maqsadini, muloqot qachon, qayerda, necha yoshlilar bilan o‘tkazilishini rejalashtiradi. Pedagogik muloqotning eng muhim bosqichi- modellashtirish hisoblanadi. Bu bosqichdan muhim, ma’suliyatli muommoni hal qilishda foydalaniladi. Masalan, darsga tayyorlanish, ma’ruzani rejalashtirish ham shu bosqichga kiradi. Kasbiy pedagogik muloqotning vazifasi- texnologiyani o‘zlashtirish bo‘lib, unda o‘qituvchi iliq munosabatlarni qo‘llay oladi, natijada pedagog shaxsi namoyon bo‘ladi.

Darsda tashabbusni qo‘lga olish usullari quyidagilardan iborat.

- Sinf bilan aloqani yo‘lga qo‘yishda zudlik bilan harakat qilish;
- Tashkiliy ishlardan dars jarayonining muhim bosqichga tezlik bilan o‘ta olish;
- Sinfning ijtimoiy- psixologik yakkaligini “biz” hissini shakillantirish;
- Vaziyatga qarab bolalar bilan muloqot usullarini qo‘llash;

- Butun sinf jamoasi bilan yaxlit aloqani tashkillashtirish;
- Latofat, samimiylilik, sofdillikni o‘zida shakillantira olish, darsda namoyon qila olish;
- Taqiqlangan pedagogik talablarni kuchaytirish, vaziyatga qarab ish tutish;
- Mimika (yuz ifodasi) pantomimika (harakatlar) ko‘z bilan ta’sir qilish (noverbal muloqot)ni faol qo’llash;
- O‘zaro bir-birini tushunishni his qilish.

Pedagogik muloqotni muvaffaqiyatli bo‘lishida o‘quvchining kommunikativ madaniyati muhim o‘rin egallaydi. Bola o‘qituvchining dildan gapirayotganligini his qilib turishi kerak. Aks holda ishonchli, samimiy muloqot amalga oshmaydi. Ayrim pedagoglar bolalar bilan ularning yoshini hisobga olmasdan muloqotda bo‘ladilar. O‘qituvchi bola katta bo‘layotganligini sezib tursa, bu uning muloqot madaniyati shakillanayotganligidan dalolat beradi. O‘qituvchi o‘zi uchun boshqalar bilan bo‘ladigan muloqotning yaxlit portretini tuzib olish kerak. Bu auditoriya bilan bo‘ladigan munosabatlarni tashkil qilishga yordam beradi. Pedagogik muloqot o‘quv jarayonining muhim qismi hisoblanadi.

O‘qituvchi tarbiyachi va pedagog kommunikativ faoliyati pedagogik faoliyatdagi muloqotda muhim rol o‘ynaydi.

Muloqotchanlik ko‘p qatlamli bo‘lib, uni quyidagi tarkibiy qisimlarga bo‘lishi mumkin:

1. Muloqotga kirishuvchanlik- kommunikatsiya jarayonida qoniqishni his qila olish qobiliyati;
2. Ijtimoiy yaqinlik jamiyatda bo‘lishga hohish kishilar orasida bo‘lishga istagi;
3. Altruistik (boshqalar manfati uchun harakat qilish, yordam berish) yo‘nalishlar.

Muloqotga kirishuvchanlik. Pedagogik faoliyatni tashlab ketgan o‘qituvchilardan so‘rovnomasida asosida olingan ma’lumotlarga ko‘ra, ularda muloqotchanlik sifatleri kasbiy fazilat sifatida shakillanmaganligi aniqlanmagan. Shu jumladan kuchsiz rahbarlarda ham xuddi shunday holat kuzatilgan.

Pedagogik faoliyatdagi muloqot uzoq, davomli muloqotdir. Pedagog faoliyatda muloqotning turli bosqichlarda hissiy jihatdan o‘zini his qilish muhim ro‘l o‘ynaydi. Pedagog o‘ziga darsga kirishdan avval ko‘rsatma berishni o‘rganishi lozim.

Pedagog o‘zida ijodiylik hissini shakllantirish va boshqarish uchun quyidagi outotreninglarni qo‘llashi mumkin:

- Men tinchman va hotirjamman.
- Men ishonch bilan dars o‘ta olaman.
- Bolalar meni tinglashadi.
- Men darsga yaxshi tayyorlanganman.
- Dars juda qiziqarli bo‘ladi.
- Bolalarning men bilan birga bo‘lishlari juda qiziqarli.
- Kayfiyatim yaxshi.
- Menga darsda ishlash yoqadi.

Pedagogik jarayondagi muloqotni quyidagicha tavsiflash mumkin.

1. O‘quvchi va pedagog muloqoti tizimining umumiy tuzilishi (muloqotning aniq usuli).

2. Pedagogik faoliyatning aniq bosqichi uchun hos bo‘lgan muloqot tizimi.

3. Aniq pedagogik va kommunikativ masalalarni yechishda namoyon bo‘ladigan muloqotning vaziyatli tizimi.

Pedagog va talim oluvchilarning ijtimoiy psixologik ta’sir xususiyatlarini muloqot uslublari orqali quyidagicha tushinish mumkin:

- a) Pedagogning kommunikativ imkoniyatlari;
- b) Pedagog va tarbiyalanuvchilar o‘rtasidagi munosabatlar tabiati;
- c) O‘quvchilar jamoasining xususiyatlari.

Muloqot uslublari quyidagilar kiradi:

- 1- Hamkorlikdagi ijodiy faoliyatga qiziqish asosidagi muloqot;
- 2- Do‘stona munosabatlar asosidagi muloqot;
- 3- Masofadan turib muloqotga kirishish;
- 4- Qo‘rqitish (qo‘rquv) asosidagi muloqot;
- 5- Soxta obro‘- e’tibor qaratish uchun tashkil qilinadigan muloqot.

Muloqot kishilarning hamkorlikdagi faoliyati ehtiyojlari asosida tug‘iladigan ular o‘rtasidagi aloqa rivojlanishining ko‘p qirrali jarayonidir. Muloqot hamkorlikdagi faoliyat qatnashchilari o‘rtasida axborot almashinishni o‘z ichiga oladi, bu muloqotning kommunikativ tomonida ifodalanadi. Odamlar bir-biri bilan munosabatga kirishishda tildan muomala vositasi sifatida foydalanadilar. Muloqotning ikkinchi tomoni muomalaga kirishuvchilarning o‘zaro ta’siridir. Bunda faqat so‘zlar emas, balki harakat va holatlar ham almashinadi. Masalan, sotuvchi bilan haridor o‘rtasida biror so‘z aytmasdan

muomalaga kirishish mumkin. Muloqotning uchinchi tomoni muomalaga kirishuvchilarning bir-birini idrok qilishidir. Muomalaga kirishuvchilarning bir-birini to‘g‘ri tushunishi muhim ahamiyatga ega. Shunday qilib, muloqotning shartli uch tomonini ajratish mumkin: kommunikativ (axborot berish), interaktiv (o‘zaro ta’sir) va pertseptiv (o‘zaro idrok qilish).

Muloqotning bu uch tomonining birligi muomalaga kirishuvchi kishilarning o‘zaro munosabati va hamqorlikdagi faoliyatining tashkil etish usuli sifatida namoyon bo‘ladi. Muloqotning mazmuni- axborot almashish, o‘qituvchi tomonidan turli kommunikativ vositalar yordamida o‘quvchilar bilan o‘zaro tushunish va o‘zaro munosabatlarni tashkil etishdir. Pedagoglarning tarbiyaviy va didaktik vazifalarni o‘qituvchi hamda o‘quvchilar jamoasi o‘rtasida munosabatlarni ta’minlamay turib amalga oshirib bo‘lmaydi.

Muloqot ikki va undan ortiq kishilar o‘rtasida bilish yoki baholash tarzidagi axborot almashishda namoyon bo‘luvchi o‘zaro ta’sirdir. Muloqotning o‘zaro birgalikda harakat qilish va faoliyat ko‘rsatish jarayonida odamlarni birlashtiradigan umumiy narsa ishlab chiqarish tarzida tushunilishi ana shu umumiy narsa avvalo muloqot vositasi sifatidagi tildan iborat ekanligini bildiradi. Til muloqotga kirishuvchilar o‘rtasida aloqa bog‘lanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nilufar Karimova. Talabalarning kasbiy pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish st-415, Ta’lim, fan va innovatsiya. 1-son, 2024-yil
2. Isakulova J.N. Theory and practice of environmental education in students //Monograph. Tashkent: Science. – 2011.
3. Karimova Nilufar. Adaptation of Students to Professional Pedagogical Communication Process. St. 52-56. Current Research Journal of Pedagogics (CRJP).SJIF(Impact Factor) 2024. 8.125 DOI-10.37547/crjp. <https://masterjournals.com/index.php/crjp>